

Nume de localități menționate în inscripțiile transilvănene în limba latină din secolele al XV-lea – al XIX-lea

DOINA FILIMON DOROFTEI

Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti” din București

Place names in Transylvanian Latin inscriptions (15th-19th centuries)

Abstract: The paper, based on a corpus of nearly 300 Latin inscriptions from the Saxon churches of Transylvania, is an approach from both an epigraphic and a lexical point of view: the names of towns and villages occur in Latinised form, usually abbreviated by means of suspension. There are two peculiar features of these names to be noticed: as the inscriptions are placed *in situ*, in public view, the structure “*hic, haec, hoc + noun*” is largely used (*pastor huius loci/ecclesiae, decus aedis huius sacrae* and others); the Latinised place names are derived from Saxon, Latin or Hungarian names as bases, with the Latin suffix *-(i)ensis* (rarely *-anus, -acus, -inus, -ius*).

Keywords: Latin inscriptions, place names, abbreviation by suspension, Latin derivation, suffix *-ensis*.

Pe baza unui corpus de circa 300 de inscripții în limba latină, adunate¹ din bisericile săsești ale Transilvaniei, ne propunem să examinăm² modul în care sunt consemnate denumirile unor localități din punct de vedere epigrafic (procedeele de abreviere) și lexical (structura derivatelor).

Observații epigrafice

Tipurile de litere folosite în inscripțiile din secolele al XV-lea – al XIX-lea din *corpus* sunt: literele minuscule gotice³; scrierea humanistă capitală și minusculă; scrierea modernă majusculă și minusculă.

¹ Această lucrare a fost realizată în cadrul proiectului „*Valorificarea identităților culturale în procesele globale*”, cofinanțat de Uniunea Europeană și Guvernul României din Fondul Social European, prin Programul Operațional Sectorial Dezvoltarea Resurselor Umane 2007–2013, contractul de finanțare nr. POSDRU/89/1.5/S/59758.

Inscripțiile au fost consemnate în urma cercetării de teren. În cazul câtorva inscripții campanare dispărute, citate din surse bibliografice, acestea sunt indicate între paranteze rotunde.

² Se indică, între paranteze drepte, în ordine: denumirea românească actuală a localității, denumirea germană și / sau maghiară, apoi anul (sau secolul, pentru datările incerte) și tipul de obiect pe care se află inscripția respectivă (altar, clopot, vas de cult etc.); în cazul pietrelor de mormânt se precizează numai numele defunctului. Dacă sunt citate mai multe exemple, acestea sunt înșiruite, în limita posibilului, în ordine cronologică. Se respectă grafia cu litere majuscule sau minuscule, marcând abrevierile prin paranteze rotunde, și sunt puse în evidență, prin caractere îngroșate, cuvintele examinate (abreviate sau nu).

³ Inscripțiile cu majuscule gotice, majoritatea de pe clopote, nu cuprind nume de localități.

Abrevieri

Față de sistemul medieval de abrevieri paleografice, abrevierile din *corpus*-ul nostru de inscripții sunt, de la primele atestări, puține și ne semnificative, încadrându-se în trei categorii principale:

(1) **Abrevierile prin contragere**, constând, în general, în păstrarea începutului și a sfârșitului cuvântului, sunt frecvente până în secolul al XV-lea, când își restrâng aria de utilizare la *nomina sacra*. Deși în *corpus* ocurențele sunt numeroase, inventarul termenilor abreviați prin contragere este redus, cuprinzând, în fapt, doar câteva cuvinte: *Dominus* [*Dñs*], *annus* [*aō*], *ecclesia* [*ecclae, ecclae, eccliarum, eccsia*⁴]:

– REVERENDO AC CLARISS(imo) VIRO D(omino) MAT/thi/AE SCHIFFBAVMERO Birt/HALBEN(sis) ECCLESI(a)E PASTORI VIGILANTISS(imi) ET **ECCL(es)IARVM** SAXONICALIVM EPISCOPO DIGNISSIMO – [Biertan / Birthälm, 1611, Schiffbauer].

Determinările locale abreviate prin contragere sunt rare, limitându-se la **Transsilvania**:

– **TRANSSILVA(na)RV(m)** – [Sibiu / Hermannstadt, 1499, Proll];
 – **TRA(nssilvan)IAE** – [Sibiu / Hermannstadt, 1633, Gotzmeister];
 – **TRAN(ssilvan)IA** – [Sibiu / Hermannstadt, 1676, Fleischer];
 – **TRAN(ssilva)NIAE** – [Sibiu / Hermannstadt, 1680, Semrigger]; **TRAN(ssilva)NIAM** – [Sibiu / Hermannstadt, 1808, Rittersn].

(2) **Abrevierile prin sigle**, prin care sunt menținute inițialele și ordinea cuvintelor, s-au folosit din Antichitate până în secolul al XIX-lea, în diferite grade, fiind frecvente îndeosebi în perioadele clasicizante. În *corpus*-ul de referință, cele mai vechi și mai răspândite abrevieri de acest tip sunt: *A.D. (Anno Domini)*, *d. (die)*, *d. (dominus)*. Apar, mai rar, și referințele locale: **h.l.** (*huius loci*), **p.l.** (*plurimis locis*).

(3) **Abrevierile prin trunchiere** sau **suspensie**, constând în secționarea cuvântului și păstrarea primei părți a acestuia, sunt mult mai răspândite, în comparație cu contragerea sau abrevierea prin sigle, atât din punctul de vedere al inventarului, cât și al tipologiei. Modalitățile de trunchiere din inscripții (limitele trunchierii, semnele care o indică⁵) prezintă o mare varietate, trunchierile constituind, de altfel, baza sistemului de abrevieri din inscripțiile *corpus*-ului. În măsura în care un termen se folosește mai frecvent, i se poate abrevia mai mult corpul fonetic; prin uz, forma trunchiată dobândește o poziție stabilă, fiind decodată fără dificultate. De exemplu, denumirea **Transsylvania** apare abreviată prin trunchiere, la date apropiate, astfel:

– **TRAN**: – [Sibiu / Hermannstadt, 1676, Fleischer];
 – **TRANS**. – [Sibiu / Hermannstadt, 1686, Haupt];
 – **TRANSYL**. – [Sibiu / Hermannstadt, 1676, Fleischer]; **TRANSYL**= – [Sibiu / Hermannstadt, 1710, Weber].

În ceea ce privește determinările locale, încă de la primele atestări, în inscripțiile în limba latină se folosesc trunchiat o serie de adjective formate de la numele latinesc al marilor orașe Sibiu (lat. **Cibinium**, germ. Hermannstadt) și Brașov (lat. **Corona**, germ.

⁴ Forma abreviată *ecclesia* se întâlnește mai rar la nominativ: CURAVIT **ECC(le)SIA** IOVIANA – [Mănărade / Donnersmarkt, 1719, vas botez].

⁵ Întrucât nu ne propunem examinarea epigrafică a textelor, nu indicăm în mod special semnele care marchează trunchierea (punctul, două puncte, punctul amplasat median, două linii paralele etc.).

Kronstadt). Acestea apar adesea ca determinanți pe lângă *respublica, civitas*, mai rar *urbs, oppidum*, izolat *metropolis*⁶.

Pentru denumirile *Cibinium, Cibiniensis*⁷, variantele de trunchiere ocurente în inscripțiile din Ferula Bisericii Evanghelice din Sibiu sunt variate, de la simpla suprimare a desinenței cazuale până la reducerea corpului cuvântului la primele trei litere:

- **CIBINIENS** – [1607, Huet]; [1648, Rihelius]; [1736, Schulenberg];
- **CIBINIEN**. – [1499, Proll]; [1521, Lula]; [1561, List]; [1567, Junck]; [1576, Weidner]; [1595, Haller]; [1602, Enieterus]; [1606, Paulinus]; [1621 Kamner]; [1680, epitaf Semriger];
- REIPVB: **CIBINIEN**: – [1580, epitaf Hecht];
- **CIBINIE** – [1571, Hebler];
- **CIBIN**.⁸ – [1612, Rosenauer]; [1663, Fleischer]; [1676, epitaf Fleischer]; [1717, Biener]; [1808, Rittern];
- REIPUB. **CIBIN**. – [1599, Waida];
- CIVIT= **CIBIN**. – [1710, Weber];
- REIP. **CIBI**. – [1574, Öffner];
- **CIB., CIB**: – [1606, Kirtscher]; [1633, Gotzmeister]; [1648, Franck]; [1706, Lutsch];
- URB. **CIB**. – [1663, Fleischer].

Abrevierile prin trunchiere ale numelor în limba latină referitoare la Brașov, *Corona* și *Coronensis*,⁹ sunt:

- **Cor**. [Brașov / Kronstadt, 1654, Albelius]; [1660, Hermann];
- CIVIT. **COR**. [1686, Schobel];
- REIP. **CORON**: – [Sibiu / Hermannstadt, 1655, Greissing]; [Brașov / Kronstadt, 1707, Rheter];
- **Coronens**: – [1743, Filstich]; [Vulcan / Wolkendorf bei Kronstadt, 1634, patenă].

Inscripțiile examinate prezintă următoarele trăsături caracteristice:

– sunt înscrise pe toate tipurile de obiecte: clopote, altare, ziduri, portaluri, vase de cult, pietre de mormânt;

– au destinație publică, fiind plasate în locuri vizibile în localitățile respective (cf. definiția epigrafiei, ca „science de ce qui est écrit, sur un monument ou un objet donné, en vue d’une publicité universelle et durable...”, Favreau 1979: 16). De aceea apar frecvent indicații de tipul: *huius loci, in hac urbe, huius ecclesiae, haec turris* etc.;

– denumirile așezărilor se pot abrevia ușor și inteligibil; exemplele la care ne vom referi apar în formă atât întregă, cât și abreviată, uneori regăsindu-se forme sau abrevieri diferite ale unui nume de localitate în inscripția de pe același obiect:

⁶ De exemplu: **METROP**(olis) **CIBIN**(iensis) **S** **IVDEX** **REG**(ius) – [Sibiu / Hermannstadt, 1676, Fleischer].

⁷ Adjectivul apare și cu forma neabreviată, **Cibiniensis** [1569, Haller]; [1637, Reussner]; [1645, Agnethler]; [1710, epitaf Weber]; [1742, Bausnarn]; [Cisnădie, 1638, Hutter].

⁸ Cf. abrevierea prin trunchiere **Cibin**(iensis) în inscripțiile din alte localități: [Sighișoara / Schässburg, 1617, Roth]; [Șeica Mică / Kleinschelken, 1623, Oltardt]; [Slimnic / Stolzenburg, 1633, Bordann]; [Amnaș / Hamlesch, 1689, pixidă]; REIP. **CIBIN**: – [Cloașterf / Klosdorf, 1711, cană].

⁹ În formă neabreviată: **Coronensis** – [Brașov / Kronstadt, 1654, Albelius]; [Nocrich, 1774, cană]; [Feldioara / Marienburg, 1840, murală]; **Corona** – honorabilis vir dominus Thomas reverendus parochialis ecclesiae in **Corona**... [1410, Thomas]; Pastor et Inspector rara gravitate Decan(us) **PAULUS NEIDEL**. Eum nostra **Corona** dolet. – [Brașov / Kronstadt, 1703?, Neidel].

– D(ominus) MICH(ael) HERMANN /i/UD(ex) **COR**(onensis)... / VIR AMPLISS(imus) CONSULTISS(imus)QUE BARTHOLOMAEUS SEULER QUAESTOR **CORON**(ensis) – [Braşov / Kronstadt, 1660/1715, Herrmann / Seuler];
 – MVNIFICENTIA SP(ecta)B(i)LIS D(omi)NI GEORGII POLDER CONSVLIS **SCHAESB**(urgensis)... OPERA GEORGII PHILIPPI CENTVMVIRI CIVIT(atis) **SCHAESBVRG** – [Apold / Trappold, 1828, tribună].

Denumiri de locuri

Vom urmări principalele modalități prin care se indică denumirile de locuri, așa cum apar ele în *corpus*-ul de inscripții din bisericile săsești.

I. *hic, haec, hoc* + nume comun

Acesta este un procedeu frecvent întâlnit în întreaga perioadă examinată, în condițiile în care inscripția este amplasată la loc vizibil, în biserica respectivă.

În acest tip de contexte sunt implicați următorii termeni:

a) *locus*¹⁰ – *huius loci*, abreviat **h.l.**, **H:L:**, **h. loci**:

– **HVIVS** CONCIO SANCTA **LOCI** – [Biertan / Birthälm, 1627, Graffius];
 – MICHAEL MAIVS, **HVIVS LOCI** PASTOR – [Cristian / Neustadt, 1631, May];
 – TEMPORE HONESTI VIRI... AEDITVI **HUIUS LOCI** – [Hälchiu / Heldsdorf, 1659, potir];
 – **OBTULIT** IOHAN(nes) KISCH PASTOR **H(uius) LOCI** – [Hosman / Holzmenen, 1670, cană];
 – **DICAVIT** IOHAN WELTHERR DOMAL(densis) P.P. PASTOR **h(uius) l(oci)** – [Dupuş / Tobsdorf, 1720, altar];
 – **OBTULIT** IOHANN(es) SCÖNAUER PAST(or) **H(uius) L(oci)** – [Ormeniş / Irmesch, 1739, cană];
 – **LEGATVMR**(evere)NDIAC PRAEST(antissimi) VIRID(omini) IOHAN(nis) DVRRERS QVONDAM DIACONI **H(uius) L(oci)** – [Daia / Denndorf, sec. XVIII, cană].

Mai rar apare forma de plural, abreviată prin sigle **P.L.:**

– **EPITAPHVM** IN **OBITVM** REVERENDI ET CLARISSIMI VIRI DOMINI CHRISTIANI SCHAESAEI PASTORIS MEDIENSIS ET **P**(lurimorum) **L**(ocorum) – [Mediaş / Mediasch, 1585, Schaesaeus].

b) *ecclesia*

Termenul, ocurent în aproape toate situațiile la cazul genitiv (*huius ecclesiae*), este abreviat adeseori *ecclae*, prin contragere:

– **IACET** ...OLIM PASTOR **ECCL**(esi)**AE HVIVS** – [Şeica Mică / Kleinschelken, 1620, Oltardt];

Uneori în aceste contexte este precizat și numele localității:

– **HUIC ECCLAESIAE** (sic!) **VOLCAN** DEDICAVIT – [Vulcan / Wolkendorf bei Kronstadt, 1634, patenă];

¹⁰ Menționăm și abrevierea **L.** penru *locus*: AVI IO(hannis) FLEISCHER P(astoris) **L(oci)** NEP(otes) – [Richiş / Reichesdorf, 1786, ciboriu].

– TVMUL(us) R(everendi) CL(arissimi) VIRI. D(omi)N(i) ANDREAE CZEKY ORBACENSIS: **ECCL(esi)AE HUIJUS DOBORCEN(sis)** PER ANNOS PLVS MINVS XXI. ANTISTITIS FIDELISS(imi) – [Dobârca / Dobring, 1685, Czecky].

c) civitas¹¹, oppidum, urbs, respública

– SEPVLCHRVM... CONSVLIS **CIVITA(tis) HVIVS MEDIENS(is)** – [Mediaș / Mediasch, 1623, Gotterb];

– DEO ET ECCLESIAE EIUS DICABAT NOBILISS(imus) AMPLISS(imus) AC CIRCUMSPECTUS D(omi)NUS JOHANNES KLEIN JUDEX **CIVITATIS HUIJUS BISTRICI(ensis)** – [Bistrița / Bistritz, 1701, altar].

d) aedes sacra, aedes sacrae

– **HAS SACRAS AEDES** PROCURARUNT ANTONIUS ET MARCUS BETHLENI IN HONOREM DEI ET COM(m)UNEM UTILITATEM ECCLESIAE – [Florești / Felsendorf, 1424, murală]¹²;

– IN HONOREM DEI ET DECUS **AEDIS HUIJUS SACRAE** – [Roadeș / Radeln 1770, strană];

– IN HONOREM DEI ET **AEDIUM HARUM SACRARUM** ORNAMENTUM – [Apold / Trappold, 1828, tribună];

– **Haec Aedes Sacra erecta** – [Cristian / Neustadt, 1839, murală].

e) altare, porta

Termenii apar rar în contextul menționat, din secolul al XVIII-lea:

– Simon Volff **huius Altaris** Architector – [Miercurea Sibiului / Reussmarkt, 1760, altar];

– **ARAM HANC...** DEO CONSECRAT ECCLESIA APOLDENSIS – [Apoldu de Sus / Grosspold, 1761, altar];

– **PORTA HAEC** TEMPLI... FV(n)DITVR... – [Hosman / Holzungen, sec. XVIII, portal].

O mențiune specială se cuvine făcută pentru termenul **huias, -tis**, definit în Dicționarul Du Cange ca „incola, ejusdem urbis seu regionis”, ocurent, cu sensul de „localnic”, în inscripția murală de la Bunești / Bodendorf, din 1612 (**PAROCH(us) HUIAS**), și desemnând „comunitatea locală”¹³, în inscripția de pe cristelnița din Șura Mare:

– IN D(ei) T(rini) O(ptimi) M(aximi) GLO(riam) PIA(m)Que MEM(oriam) MAX(ime) VEN(erabili) PRAECLA(ri) ATQ(ue) DOCT(issimi) D(omi)NI DAN(ielis) CONRAD(i) ANTIST(i)tis ECCL(esiae) HVIATIS VIGIL(antissi)mi MONVMENTV(m) HOC DICARVNT HEREDES – [Șura Mare / Gross Scheuern, 1758, cristelniță].

II. De asemenea, apare în inscripții numele localității, adesea în formă (parțial) latinizată:

-- **Cibinum** nunc genuit, sed jam peregrinus oberrat / Quo stabilis fiat, Civis apud (sic!) superos – [Cisnădie / Heltau, 1638, Hutter];

¹¹ În cazul ambelor contexte citate, se remarcă dubla precizare, prin **huius** și numele localității Mediaș, respectiv Bistrița.

¹² Având în vedere tipul de formular și forma literelor, inscripția murală de la Florești / Felsendorf, datată 1424, a fost, probabil, rescrisă mai târziu.

¹³ Cf. inscripția de pe turnul fortificației de la Biserica Unitariană din Dârjiu: TEGITUR LATERIBUS 1788 SUMPTU **HUIATIS** ECCL(esi)AE UNITARIAE – [Dârjiu / Derzs, 1788, turn].

- PER AGNETHAM BIEGLERII OLIM PASTRICEM LOCI ECCL(esi)AE COLATO **BURBRIG** – [Vurpâr / Burgberg, 1715, clopot];
- HOC FACITE IN MEMORIAM DOMINI: **RUSCHNA** – [Ruși / Reussen, 1761, patenă];
- IN USUM ECCLESIAE EVANGELICORUM **TEKE** – [Teaca / Tekendorf, 1769, patenă];
- haec camp(ana) in usum pagi **Volkendorf** fusa est arte Joh(annis) Pauli Coron(ensis) – [Vulcan / Wolkendorf bei Kronstadt, 1796, clopot] (Philippi 1880: 57).

Uneori sunt desemnați locuitorii, prin adjective formate de la numele așezării:

- PRO VIATICO SALUTARI **RUSCNESIUM** – [Ruși / Reussen, 1761, potir];
- ARA DEO TRINVNI EX VOTO SACRA... NOVITER EXSISTIT ERECTA PER **HOLTZMENGENSES** – [Hosman / Holzungen, 1804, altar].

III. Adjectivul *patrius* și substantivul *patria* indică locul de origine:

- Confici curavit Thomas Fronii P(ro) t(empore) Eccl(esi)ae **Patriae** Diaconus Indign(us) – [Hosman / Holzungen, 1667, patenă];
- HIC LAPIS TEGIT MORTALIA IOHANNIS CAPP **PATRIA** HELTENSIS – [Cârța / Kerz, 1736, Capp];
- DEO ATQ(ue) VSIB(us) ECCL(esi)ae: OMLASCH(ensis) MICHAEL AGNETHLER **PATRI(a)E** CIBIN(iensis) T(unc) T(empore) PRAEFATAE ECCL(esi)AE ANTISTES INDIG(nus) – [Amnaș / Hamlesch, 1689, ciboriu].

IV. Locativul este folosit rar și târziu, exemplele limitându-se, în general, la numele orașului Sibiu:

- PETRVS **CIBINI** NATVS DE STEMMATE CLARO – [Sibiu / Hermannstadt, 1621, Kamner];
- ...Per ANDREAM HERRMANN **Cibi**(nii) – [Dealul Frumos / Schönberg, 1721, Klein];
- Joh(annes) Reissner natus **Cibine** – [Proștea Mare / Gross-Probstdorf, 1775, potir];
- FUDIT ME GEORG(ius) GRAEFF **CIBINII** – [Șura Mare / Gross-Scheuern, 1839, clopot].

Poate apărea și ablativul, ca formă concurentă:

- **Cibinio** Nati (pentru *natus*) Simon Volff huius Altaris Architector – [Miercurea Sibiului / Reussmarkt, 1760, altar].

V. Construcția cu *de*, ocurentă în primele inscripții (*archidiaconus de Torda* – [Luncani / Gerend, 1290, inscripție murală], *comes Laurencius de Longo Campo* [Câmpulung, 1300, piatră de mormânt]), se mai regăsește în inscripțiile vechi ale *corpus*-ului:

- hoc opus fecit paulus hon. **de** thobia – [Dupuș / Tobsdorf, sfârșitul sec. XV, potir];
- calix domini iohannis **de** cibinio lateratoris – [Alțâna / Alzen, circa 1500, potir] (Roth 1922: 57–58);
- Blasi **de** Bistrice – [Bistrița / Bistritz, 1500, relicviar] (Roth 1934: 152–153);
- HVNC CALICEM FIERI FECIT HONORAB(i)LIS IOAN(n)ES ALEXII **DE** ECZEL – [Ațel / Hetzeldorf, 1520, potir].

VI. Față de toate modalitățile enumerate, cel mai răspândit procedeu de indicare a localității rămâne derivarea de la denumirea germană sau maghiară (mai rar, în *corpus*-ul examinat) a acesteia.

Adjective derivate de la nume de localități

Iată câteva exemple, cu sau fără abreviere prin trunchiere:

Ațel / germ. **Hetzeldorf**, magh. **Ecel**: ECZEL – [1520, potir]; Hetzelensis – [1664, cană]; ETZELENSIS – [1775, amvon];

Blăjel / germ. **Kleinblasendorf**, magh. **Balázstelke**: BALASTELKEENCI (dativ) – [1573, potir];

Brateiu / germ. **Pretai**, magh. **Baráthely**: PARATIENS(is) – [1592, Hermann];

Brădeni, fost **Hendorf**¹⁴ / germ. **Henndorf**, magh. **Hégen**: Hegens(is) – [1727, pixidă]; HEGEN(si) – [Fișer / Schweischer, 1647, tribună];

Cisnădie / germ. **Heltau**: Heltensis – [1638, Hutter]; Heltanus – [Șura Mare / Gross-Scheuern, 1643, murală]; Helt(ensis) – [1732, Altznerin]; [Cârța / Kerz, 1736, Capp];

Daia / germ. **Thalheim**: DALIENSIS – [1728, patenă]; Dal(ensis) – [1737, cană];

Dobârca / germ. **Dobring**: DOBORCEN(sis) – [1685, Czeky]; Past(or) Dobr(ing) – [1692, patenă];

Hașag / germ. **Haschagen** – HASCHAGIEN(si) – [1689 patenă];

Idicu / germ. **Belleschdorf**: BELESCHDORFENSIS – [1687, patenă];

Livezile, fost **Iad** / germ. **Jaad**, magh. **Jád**: IAAD(ensis) – [1735, Schellingin];

Măieruș / germ. **Nussbach**: NVSBACEN(sis) – [Härman / Honigberg, 1694, Schoppel]; NUsb(ach) – [Brașov / Kronstadt, 1699, Mannkesch];

Mercheașa / germ. **Streitfort**: PASTO(r) LUC(as) IOSEPHI STREITPHORDInensis... – [Dupuș / Tobsdorf, 1743, murală];

Moardăș / germ. **Mardisch**, magh. **Mardos**: Argÿaschensis¹⁵ – [1701, cană]; MARDOSIENSIS – [1797, potir];

Ormeniș / germ. **Irmesch**, magh. **Szászörményes**: Oerm(eniensis) – [1719, cană]; ÖRMEMYESCH(ensis) – [1739, cană]; ORMES – [Biertan / BIRTHÄLM, 1627, Graffius];

Valea Viilor, fost **Vorumloc** / germ. **Wurmloch**: WORMLOCHENSIS – [1795, potir].

În continuare, vom analiza structura acestor adjective derivate de la numele de localități, din punctul de vedere al bazei (A) și al sufixelor derivate (B):

(A) Baza

Ca bază pentru derivare poate apărea numele german, maghiar sau latinesc al așezării:

(A1) denumirea germană

Härman¹⁶ / germ. **Honigberg**, magh. Szászhermány, cu forma abreviată *Honigspergen*, *Honigb*:

– R(evere)n(dus) D(omi)n(us) LVCAS SEVLERSV Past(or) **Honigspergen**(sis) – [1667, Seuler];

¹⁴ Denumirile românești ale localităților din perioada interbelică sunt mai apropiate de cele săsești decât cele actuale, de exemplu: denumirile actuale Târnava și Târnăvioara, față de Proștea Mare / Gross-Probstdorf și Proștea Mică / Klein-Probstdorf; Iad, germ. Jaad, față de numele actual Livezile.

¹⁵ Cf. atestările: 1414 Argias, 1415 Argyas, 1480 Ardyan (Suciu 1967: 403).

¹⁶ Cf.: 1240 Mons Mellis, 1377 villa Mons Mellis, 1404 poss. Herman, 1415 Hochperg, 1422 Hermanfalw, 1426 Hermanfalwa (...), 1484 villa regalis Herman, 1488 Honigperg, 1733 Hermány (Suciu 1967: 284).

– HIC SITVS est REVER(endus) D(omi)N(us) ANDR(eas) SHOPPELIVS ECCL(esiae)
Honigb(ergensis) pastor – [1694, Schoppelius].

(A2) **denumirea maghiară**

Ungurei / magh. **Gergelyfája**, germ. Gergeschdorf:

– CALIX ECCLESIAE **GERGELYFALVENSIS** – [1702, potir];
 – HAEC PATHENA FACTA **GERGELYFALVENSIS**¹⁷ – [1702, patenă].

Senereuș / magh. **Szénaverös**, germ. Zendersch:

– Peculium Ecclesiae **Szénaverösensis** – [sec. XVIII, cană];
 – In memoriam Georgii Muller cultrarii Schaesburg(ensis) don(atum) aecclesiae (sic!)
Szenav(erösensi) ab ejus haeredibus – [1818, cană].

Prejmer¹⁸ / magh. **Prázsmár**, germ. Tartlau:

– PASTOR **PRAS**(mariensis) – [1692, Ieckelius].

(A3) **denumirea latină a așezării** (constând în traducerea numelui german al acesteia):

Härman / germ. Honigberg – lat. **Mellimons**, adjectivul derivat **Mellimontensis**,
 abreviat prin trunchiere: **MELLEMON**; **MELLIMONTE**., **Mellim**.:
 – CHRIST(ianus) FRANCISCI qVONDAM ECC(lesiae) NVSBACEN(sis) IN pANVM
MELLEMON(tensem) PAST(or) FID(elis) – [1755, Francisci];
 – Obiit WEN(n)DELINUS MYLIUS. Past(or) **Mellim**(ontensis) – [Mylius¹⁹];
 – PLUR(ime) REV(erendi) ET CLARISS(imi) D(omi)NI ANDR(eae) HENNINGI
 POST(remo) DIAC(oni) COR(onensis) ET PAST(or) HELTZD(orfenis) PIE DEFU(n)
 CT(i) ANTIST(itis) **MELLIMONTE**(nsis) AD ITEM CAP(ituli) BARC(ensis)
 CONSENIOR(is) GRAVISS(imi) EXUVIAE – [1710, Henning].

Dacia, fost Ștena / germ. Stein – lat. **Lapis, -dis**, adjectivul derivat **Lapidensis**:

– EXISTEN(te) PASTORE MARTINO BAVSNERO SEGESVARIEN: MINISTRO
 IOHANNNE HERMANI **LAPIDEN**(si) – [Drăușeni / Draas, 1638, strană];
 – EXISTENTE PASTORE MART(ino) JOSEPHI **LAPID**(ensi) – [Fișer / Schweischer,
 1784, strană].

În același mod, baza denumirii pentru „Mare” sau „Mic” este reprezentată de forma latină sau cea maghiară, aceasta alăturându-se numelui german, maghiar sau latin al localității:

(1) **latină: magnus, -a, -um / paruus, -a, -um**

(1 a) + denumirea latinizată:

Șura Mare / germ. Gross-Scheuern – lat. **Horreum maius**:

– CONIUX ANDREAE CUNRADI PASTORIS **HORREI Maj**(oris) ME USIBUS SACRIS
 DICAVIT – [1720, cană];

¹⁷ Subînțeles: *ecclesiae*. La Roth 1922: 248: GERGELYFALVENSIS(bus).

¹⁸ Cf.: 1240 Tartilleri, 1329 Tartlaw, 1360 Prasmar, 1387 Torthlew, 1415 Tartlau etc. (Suciu 1967: 59).

¹⁹ Inscripția, fără dată, este amplasată în partea laterală a pietrei lui Andreas Henning din 1710.

Șura Mică / germ. Klein-Scheuern – lat. *Horreum minus*:

– *Seniores et Com(munitas) Horr(ei) min(oris)* – [1806, potir].

(1 b) + denumirea săsească:

Cincu / germ. **Gross-Schenk**:

– Hoc opus proprio aere oppidi **Schenk Magni** fabre factum est – [1602, clopot] (Antoni 1927: 138);

Proștea Mare / **Gross-Probstdorf**:

– in Ec(c)lesiam **mag(nam) Prossdorffensem** – [1775, pocal].

(2) maghiară: **Kis** / **Nagy** (adesea abreviat *N.*)

(2 a) + denumirea săsească

Șeica Mică / germ. **Kleinschelken**, magh. Kisselyk:

– HOCCE MVNERE ARA(m) ECCL(esi)AE **KISCHELK(ensis) DONARE ...VOL/ ui/T** – [1682, cană].

(2 b) + denumirea maghiară

Seleușul Mic / magh. **Kisszölös**, germ. Kleinalisch:

– PECULIUM ECCLESIAE **Kiszfölőfianae** comparatum – [1721, patenă];

Apoldu de Sus, Apoldu Mare / magh. **Nagyapold**, germ. Grosspold:

– Eccl(esi)ae **N(agy) Apold(ensi)** Johann Alvert Restio Cibini(ensis) obtulit – [1698, potir] (Roth 1922: 119–120);

– JOANNI ANDREAE FRIDERICI ECCLESIAE **N(agy) APOLD(ensis) PER XXII ANNOS ANTISTITI** – [1786, Fridericus].

Apoldu de Jos, Apoldu Mic / magh. **Kisapold**, germ. Kleinpold:

– STEPHAN: KEMELI(us) PAST(or) **KISAPOLD(ensis)** – [Sebeș / Mühlbach, 1696, patenă].

În cazul numelui localității **Cincu (Mare)**, sunt implicate ca baze atât forma germană **Gross-Schenk**, cât și cea maghiară **Nagysink**:

– MUNUS ECCLESIAE **N(agy) SCHENCKENSIS** – [Hälmeag / Halmagen, sec. XVIII, cristelniță];

– IN HONO(rem) ECCLE(siae) OPPI(di) NAGISCH(e)NK OBLATUM – [Cincu / Gross-Schenk, mijlocul sec. XVII, cană] (Roth 1922: 215–216);

– TUMULUS...VIRI DOM(ini) PAULI WHONNERI QVONDAM PASTORIS ECCL(esi)AE **NAGY SENKENSIS** DIGNISSIMI // *Dum jam ter denos et sex hic Praesbyter annos Nagysenki peregit* – [1639, Whoner].

(B) Sufixe derivative

În formarea acestor adjective, sufixele ocurente sunt: **-ensis**, apoi **-anus**, **-acus**, **-inus**, **-ius**.

(B1) Dintre acestea, **-ensis**, un sufix care arată apartenența și se alătură numelor de orașe și regiuni, fiind folosit în latina târzie și medievală și moștenit în unele limbi romanice (it. *-ese*,

sp. -és, fr. -ois, -ais), apare în *corpus*-ul de referință cu maximă frecvență, după cum se poate remarca din toate exemplele anterioare, având uneori forma **-iensis**:

- *Hoc opus fecit fieri Reuere(n) dus vir magister Iohan(n) es Rewdel pleban(us) brasschouiensis*²⁰
- [Brașov / germ. Kronstadt, magh. Brassó, 1472, cristelniță];
- ECCLESIA **IDETSIENSIS** SAXO LUTERANA EREXIT ME IN PIOS USUS – [Idecium de Sus / Obereidisch, 1842, murală].

Cele două forme ale sufixului pot fi în variație liberă, ca în exemplele:

- **BOLGATI**(ensis) – [Bălcaciu / Bulkesch, 1666, patenă];
- **BOLGATSIENSIS** [1778, potir];
- **BOLGATS**(iensis) – [Richiş / Reichesdorf, 1786, ciboriu];
- **Bolcatsensis** – [Bălcaciu / Bulkesch, 1854, cană].

(B2) Alt sufix, vechi în latină, moștenit în limbile romanice apusene (italiană, spaniolă, franceză) este **-anus**, cu varianta **-ianus**; în *corpus* apar câteva derivate formate de la numele de orașe mari (Sibiu, Bistrița, Cluj), dar și, analogic, de la numele unor localități mai mici:

- *o maria tuere plebem busdanam*²¹ – [Buzd / Bussd bei Mediasch, 1510, clopot];
- *per industriam iacobi cementarii civis cibiniani* – [Biertan / BIRTHÄLM, 1522, murală];
- DANIEL ORELTVS IVRATVS HVNC CALICEM ECCL(esi)AE **DOBORCANAE** SVO ET DVORVM FRATRVM SVORVM AERE CO(n)FICI CVRAT – [Dobârca / Dobring, 1624, potir];
- SOCIA ANNA TORI **BISTRICIANA** FVIT – [Sibiu / Hermannstadt, 1632, Lutsch];
- PASTORE EXIST(ente) R(everendo) D(omino) MICHAELE GUNDESCH **HELTANO**
- [Șura Mare / Gross-Scheuern, 1643, murală];
- PECULIUM ECCLESIAE **Kisfzölöfianae** comparatum – [Seleușul Mic / Kleinalisch, 1721, patenă];
- ME FUDIT IOH: ANDRASCHOFSKI CIWIS (sic!) **CLAUDIOPOLITANUS** – [Câlnic / Kelling, 1781, clopot].

(B3) Dintre sufixele rar folosite, menționăm:

- **-acus**, cu varianta **-iacus**:

- **CIBINIACAE** RECTA COLVMNA DOMVS – [Sibiu / Hermannstadt, 1632, Lutsch];

- **-inus**:

- HONESTUS VIR DN JOHANNES FRISCH RELIQUIT POCULUM HOC ECCLESIAE **HELTZDORFFINAE** – [Hälchiu / Heldsdorf, 1659, potir];
- *Sub parocho Jos. Hiemesch curavit Dei gratia conficiendam Nussbachina* – [Măieruș / Nussbach, 1837, clopot] (Philippi 1880: 54);

- **-ius**, în derivate adjectivale ocurente în contextul termenului **urbs**:

²⁰ De remarcat grafia germană *sch*, cf. *Schegesvariensem* (Băgaciu / Bogeschdorf, 1533, strană). Cf.: 1271 Brasu, 1288 Braso, 1294 Brasov, 1295 Brassov, 1309 Brasso, 1331 Brassou, 1333 Brassov, 1336 Corona... 1399 oppidum Corona seu vulgariter Brascho etc. (Suciu 1967: 101–102).

²¹ Cf. Müller 1859: 219: „die erste ausdrückliche Erwähnung des Ortes, für den die Glocke bestimmt war, in der Inschrift“.

- URBS **BISTRICIAE** UNDEVIGINTI AN(n)OSQ(ue) SE(n)ATOR - [Bistrița / Bistritz, 1626, Conradus];
- URBS honoratas rexit bene CONSUL habenas / Iuraq(ue) **CIBINIAE** civibus aequa tulit - [Sibiu / Hermannstadt, 1651, Siff].

Se cuvine subliniat, însă, faptul că toate denumirile latinizate prin derivarea cu aceste sufixe rare au întotdeauna atestată, în paralel, și forma mult mai frecventă în **-ensis**, **-iensis**, cf:

- **BISTRICIANA** - [Sibiu / Hermannstadt, 1632, Lutsch], **BISTRICIA** - [Bistrița / Bistritz, 1626, Conradus]; **BISTRICIENSIS** - [Vermeș / Vermesch, 1580, Eckert];
- **DOBORCANA** [Dobârca / Dobring, 1624, potir]; **Doborcen**(sis) - [Dobârca / Dobring, 1685, Czeky];
- **HELTANUS** - [Șura Mare / Gross-Scheuern, 1643, murală]; **Heltensis** - [Cisnădie / Heltau, 1638, Hutter]; [Cârța / Kerz, 1736, Capp];
- **Nussbachina** [Măieruș / Nussbach, 1837, clopot]; **Nusbacke**(nsis) [Hărman / Honigberg, 1755, Francisci].

Numele localității **Biertan / Birthälm** se întâlnește în toate modalitățile prezentate: sigle (de exemplu, **F**(ranciscus) **S**(aliceus) **B**(irthalbensis) - [1567, Saliceus]), denumirea săsească a așezării (de exemplu, RESTAVRATA HAS... /tempore/ JOHANNIS ADAMIS **BIRTHALM** - [1687, murală]). Cel mai răspândit rămâne însă adjectivul derivat de la numele german cu sufixul **-ensis**, adesea abreviat prin trunchiere:

- NOBILIS/simus/ ... **BIRTH**(albensis) - [începutul sec. XVI, piatră de mormânt];
- SEPVLTVRA REVERENDI ET CLARISSIMI VIRI DOMINI M. LVCAE VNGLERI **BIRTHALBENSIS** ECCLESIAE PRAESIDIS... QVI SEMINA VERBI IN **BIRTHALBENSI** SPARSIT ET AVXIT AGRO - [1600, Unglerus];
- REVERENDO AC CLARISS(imo) VIRO D(omino)... /Birt/**HALBEN**(si) ECCLESIAE PASTORI - [1611, Schifftbaumer];
- TVMBA...PASTORIS EC/c/LES/iae/ **BIRTHALBENS**(is) - [1621, Weirauch];
- PASTORIS ECCL(esi)AE **BIRTHALBEN**(sis) - [1627, Graffius];
- PASTOR ECCL(esi)AE **BIRTH**(albensis) - [1686, Haasz];
- Eccl(esi)ae **Birth**(albensi) offert ... - [1732, cană].

Față de numeroasele ocurențe ale termenului **Birthalbensis**, în corpus există o singură atestare a formei cu sufixul **-inus** (**Birthalbinus**):

- *In Domino placide mortuus hic **Birthalbinus** Pastoratus et Episcopatus sui Eccl(esia)rum Saxoniaru(m)* - [1646, Thelesius].

Vom analiza în continuare modalitățile în care apare în *corpus* numele orașului **Sighișoara**²² / germ. **Schässburg**, magh. **Segesvár**, cu derivatele corespunzătoare **Schaessburgensis / Segesvariensis**:

²² Cf.: 1280 de Castro Sex, 1298 Schespurch, 1300 Segusvar, -war, 1302 Segesvar, 1309 Segesburg, Zegisvar, 1334 Segeswar, 1349 comites castris Sches, poss. Segus... 1429 Schespur, 1435 Șigișoara, Șegișoara, 1488 Schesburch, 1500 Segeschwar... 1536 Schäspurg... 1762 Scäsburg (Suciu 1967: 120).

(a) numele săsesc **Schässburg**, fără abreviere, cu variantele: *Schaessburg*, *Schesburg*, *Schaesburg*, *Scaesburg*:

- *H/a/ec structura finita est Per me M(agistr)um Stephanu(m) Ungar Schesestur* – [Cloașterf / Klosdorf, 1524, murală];
- FVNDIT ME IN S/ch/**ESB**/u/**RCH** IOHAN/ne/S WEISSBERGER – [Brădeni / Henndorf, 1649, clopot];
- OPERA GEORGII PHILIPPI CENTVMVIRI CIVIT(at)is **SCHAESBVRG** – [Apold / Trappold, 1828, tribună].

Uneori acesta apare în asocieri cu forme flexionare latine (acuzativ, locativ etc.):

- AVSTRIA ME GE(n)VIT SED TRA(n)SYLVA(n)IA FOVIT **SCHESBVRGVM** COLVI MORTV(us) HIC HABITO – [Sighișoara / Schässburg, 1583, Pangratius];
- GEORG GRAEF **SCHASBURGI** IN TRANSSYLVANIA NATVS FECIT. – [Dresda, clopotul mic] (Schilling 1988: 163).

(b) Adjectivul derivat **Schaessburgensis**, de la numele german *Schässburg*, poate apărea atât în formă neabreviată, cât și abreviată prin trunchiere:

(b1) **forma neabreviată**

- PER ME IOHAN(n)EM FOLBARTH **SCHÄSBURGENSEM** – [Ațel / Hetzeldorf, 1791, altar];
- REFUNDOR: EXISTENTIBUS A.C. ADDICTORUM **SCHAESBURGENSIUM** PRIMIGERIIS – [Sighișoara / Schässburg, 1797 clopot];
- IOHAN FOLBARTH ARTIF. **SAESBURGENSIS** – [Valea Viilor / Wurmloch, 1779, altar];
- A IOHANNE BAUMGAERTNER **SCHAESBURGENSI** FUSA SUM – [Cârța / Kerz, 1786, clopot];
- PER IOH(annem) BAUMGAERTNER **SCHAESBURGENSEM** – [Homorod / Hamruden, 1793, clopot];
- FUSA... PER IOH(annem) BAUMGAERTNER **SCHAESBURGENSEM** – [Drăușeni / Draas, 1812, clopot];
- PER FRID: LOOTZ **SCAESSBURGENSEM** – [Fișer / Schweischer, 1847, clopot].

(b2) **forma abreviată**

- HONESTUS VIR STEPHANUS STAMP **SCHESBURGEN(sis)** – [Sighișoara / Schässburg, 1640 Stamp];
- PER IOS: WEST **SCHAESB**(urgensem) – [Șaroș / Scharosch bei Mediasch, 1761, clopot];
- SVB AVSPICATISS(im)O REIP(ublicae) **SCHAESBVRG**(ensis) MAGISTRATV – [Sighișoara / Schässburg, 1804, murală];
- MVNIFICENTIA SP(ecta)B(i)LIS D(omi)NI GEORGII POLDER CONSVLIS **SCHAESB**(urgensis)... – [Apold / Trappold, 1828, tribună]

(c) De asemenea, adjectivul derivat **Segesvariensis**, format de la numele maghiar al Sighișoarei, **Segesvár**, are atât formă neabreviată, cât și abreviată prin trunchiere:

- *Ad honorem Dei et Marie virginis per Magistrum Ioanem de Segisvar... hec fusa est campana...* – [Bistrița, 1430, clopot] (Müller 1859: 217);
 – HOC OPUS PERFECTUM PER ME JOHANNEM REICHNUT ME(n)SATORE(m) **SCHEGESVARIENSEM**²³ – [Băgaciu / Bogeschdorf, 1533, strană];
 – AMPLISS(imi) AC CIRCUMSPEC(ti) VIRI D(omi)N(i) STEPHANI MANN, URBIS **SEGESVAR**(iensis) AEDITUO (sic!) – [Sighișoara / Schässburg, 1647, Mann].

(d) Cea mai interesantă rămâne inscripția de pe cristelnița din Saschiz, în care sufixul *-ensis* formează adjective de la ambele baze derivative – cea germană și cea maghiară:

- IN HONORE(m) DEI ET MEMORIA(m) SARA E SCHI(n)DLER IN **SCHAESB**(urgensis) HIC DEFU(n)CTAE... // PER MICHAELE(m) MATTHAE/um/ AURIFABRUM **SEGESVARI**(ensem) – [Saschiz / Keisd, 1709, cristelniță].

Concluzii

Inscripțiile analizate fiind în limba latină, apar rareori numele germane ca atare (Kronstadt, Hermannstadt, Mediasch, Schässburg, Bistritz etc.); în schimb, orice așezare își formează un nume latinizat, prin folosirea unui sufix de mare productivitate, și anume *-ensis*, atașat unei baze nume de așezare, în germană, maghiară sau latină. Adjectivul respectiv poate fi trunchiat, de obicei prin suprimarea sufixului *-ensis*, dar și în diverse alte puncte ale numelui-bază; în general, cu cât denumirea era mai cunoscută, raportându-se la o localitate mai mare și mai cunoscută, trunchierea este mai accentuată (de exemplu: CIB., COR., BIRTH., MED., SCHAESB. etc).

Cele mai interesante rămân zonele de contact etnic, în care denumirile localităților se construiesc de la baze diferite, de obicei săsești sau maghiare.

Totodată, epigrafia poate oferi repere cronologice, confirmând și completând datele și formele atestate în sursele documentare.

Bibliografie

- Antoni, E. 1927. Zur Baugeschichte und Inneneinrichtung der Großschenker Kirche. *Korrespondenzblatt des Vereins für siebenbürgische Landeskunde*, 50 (9–10): 122–138.
 Cooper, F. T. 1895. *Word Formation in the Roman Sermo Plebeius*. New York.
 Du Cange, Ch. Du Fresne, Sieur. 1954. *Glossarium mediae et infimae latinitatis*, Graz.
 Favreau, R. 1979. *Les inscriptions médiévales*. Turnhout: Brepols.
 Müller, Fr. 1859. Zur ältern siebenbürgischen Glockenkunde. *Archiv des Vereins für siebenbürgische Landeskunde*, 4 (2): 200–251.
 Olcott, G. N. 1898. *Word Formation of the Latin Inscriptions. Substantives and Adjectives. With Special Reference to the Latin Sermo Vulgaris*. Rome: Sallustian Typography.
 Philippi, Fr. 1880. *Erinnerungen an die General-Kirchenvisitation im Burzenlande im Jahre 1879*. Kronstadt.
 Roth, V. 1922. *Kunstdenkmaler aus den sächsischen Kirchen Siebenbürgens*. I. Goldschmiedearbeiten. Hermannstadt.
 Roth, V. 1934. *Die deutsche Kunst in Siebenbürgen*. Berlin-Sibiu

²³ De remarcat grafia germană *sch*, cf. *brasschouiensis* [Brașov / Kronstadt, 1472, cristelniță].

Schilling, M. 1988. *Glocken. Gestalt, Klang und Zier*, München: C.H. Beck.

Slave, E. 1965. *Derivarea cu sufixe*. În *Istoria limbii române. Vol. I: Limba latină*, Al. Graur (red. resp.), 73–97. București: Editura Academiei RPR.

Sommer, F. 1914. *Handbuch der lateinischen Laut- und Formenlehre*. Heidelberg.

Stotz, P. 2000. *Handbuch zur lateinischen Sprache des Mittelalters, Zweiter Band: Bedeutungswandel und Wortbildung*, München: C.H. Beck.

Suciu, C. 1967. *Dicționar istoric al localităților din Transilvania*. București: Editura Academiei RPR.